

kultúra a nyugatihoz képest más minőségű fölhasználása a nemzetévtől ideológiájában. Bizonyos fokig eltérő intenzitású és terjedelmű folyamatok helyenként; irányuk, funkciójuk azonban megegyezik mindenütt a német nyelvterülettel keletre.

Néhány tanulmány azért különösen érdekesítő, mert mai társadalmi-gazdasági és tudati viszonyok etnikai vetületét vizsgálja. Így olvashatunk például a szovjet-unióbeli vegyesházasságok etnikai következményeiről (*Olga A. Ganckaja és Ludmila N. Terentyeva* statisztikai adatokkal illusztrált dolgozata), vagy a „legújabb” jugoszláviai nemzetről, a különálló népcsoportnak számító boszniai muzulmánokról (*Mirko Barjaktarović*).

A közzélekedés gyakran a múlt rekvizitumait vizsgáló tudósként képzelel el a néprajzost. Épp a népi kultúrának és a nemzeti kultúrának sajátos kelet-európai kapcsolatát szem előtt tartva, az etnikai problémák tárgyilagos és objektív föltárása iránt megnőtt érdeklődés korában, amikor a világkultúra jelenlegi homogenizáló-uniformizáló tényezőivel szemben föllép az önálló arculat megőrzésének igénye — kisebb és nagyobb etnikai csoportoknál is —, egyre nagyobb feladat vár a jelen felé forduló etnográfusra, aki a múlt tanulságait ismerve, elfogultságoktól mentesen, nem zavartatva magát mítoszoktól és ellenmítoszoktól, lát hozzá az etnikai sajátosságok föltérképezéséhez. Amiképpen — ahogy láthatjuk a II. Nemzetközi Szláv Néprajzi Konferencia anyagát lapozgatva — szomszédaink is teszik, szűkebb és tágabb környezetükben.

KISS GY. CSABA

Múló divat a folklór?

J. BURSZTA: NÉPI KULTÚRA — NEMZETI KULTÚRA

Józef Burszta, a lengyel néprajzi társaság elnöke, poznani egyetemi tanár, 1975. évi Herder-díjas nemrég *Kultura ludowa — kultura narodowa* (Népi kultúra — nemzeti kultúra) címmel írt könyvet, amelyben a népi és a nemzeti műveltség érintkezése és egymásra hatása által fölvetődött gondokkal néz szembe. Közismert a magyar—lengyel történeti fejlődés hasonlósága, mégis meglepő, hogy a népi kultúra kérdéskörében mennyi a hasonló probléma. Ugyanis, ha valamiben ma eltérő a két ország társadalmi szerkezete, az elsősorban a parasztság helyzetéből, tulajdonviszonyainak különböző voltából adódik. A lengyel példa azt mutatja, hogy a népi kultúra abban a kelet-európai országban is erősen átalakul, ahol a kis- és középparaszti gazdálkodás ma virágzik.

Ez a 350 oldalas mű, amely a szerző különböző időszakokban keletkezett cikkeit, tanulmányait és dolgozatait a címben megjelölt központi gondolat köré rendezve tartalmazza, nemcsak a jelen kérdéseit tárgyalja, hanem alapvető elvi vázlatra támaszkodva, történeti nézőpontból bontja ki mondanivalóját.

A bevezető kultúrtörténeti vázlat a lengyel népi és hivatásos kultúra rokonságának szemszögéből nézve föloleli a két különböző műveltség ágainak történetét a törzsi társadalomtól a paraszti kultúra különválásán keresztül a faluközösségek bomlásáig és a jelen helyzet kialakulásáig.

A 19. században a nemzetévtől igénye a többi kelet-európai országhoz hasonlóan Lengyelországban is a nép, a paraszti kultúra felé fordítja a figyelmet. Kiala-

kul a népismeret („ludoznawstwo”). Burszta a leíró népismeret kibontakozását nemcsak hazájában, hanem a szláv államokban vizsgálja. (Bár ő is megjegyzi, hogy ebben az időben egy önálló államiságú szláv állam volt, Oroszország.) A szűk keretek között azonban csak rövid átfogó bemutatásra futja, a nagy 18. századvégi és 19. századi szellemi áramlatok ábrázolására és a bontakozó népismereti tudományok legjelesebb képviselőinek fősorakoztatására. Ide kapcsolódik a kötet egyik hangsúlyos része, a lengyel néprajz legnagyobb alakja, Oskar Kolberg munkásságát értékelő tanulmány.

Kolberg tipikus 19. századi kelet-európai jelenség volt, a néprajztudomány egy-személyes intézménye az akkortájt három idegen országhoz csatolt lengyel földön. Zeneszerzőnek indult, de sikertelen kezdet után hamar lemondott a művészi pályáról, és népdalokat kezdett gyűjteni. 1861-ig, negyvenhét éves koráig a varsó—bécsi vasútnál könyvelőként dolgozott, azután írásából élt. Az etnográfian és a folklorisztikán kívül zenével, művelődéstörténettel, életrajzírással, nyelvészettel és politikai történetírással, sőt földrajzzal is foglalkozott. Nyolcvan kötetre rúgó munkásságát most jelentetik meg. Mérhetetlen számú kulturális jelenséget örökített meg néprajzi monográfiáiban, amelyek vidékenként mutatják be Lengyelország művelődésének képét. Sokat utazott. Bejárta a szlávok lakta országokat, minden szláv nép kutatásával foglalkozott. Ilyen módon teremtett alapot a szláv népi kultúra megismeréséhez.

Kolberg olyan módszertani hagyományt teremtett, amelyet nyomában a lengyel néprajztudomány továbbra is követett általa, hogy szláv néprajzi kutatást végzett a nagy kelet-közép-európai térségben. Burszta is ezt az utat járja, úgy teremt közös alapot a szláv néphagyománynak, hogy megkerüli a szlávok szomszédságában élő magyarokat és románokat. Pedig az egymástól távol élő és különböző kultúrák kölcsönhatásában fejlődő szláv népek (például a bolgárok és a luzsikai szorbok) jóval nagyobb kulturális távolságra esnek egymástól, mint a más nyelvcsaládhoz tartozó, de azonos kulturális övezetben lakók. Talán ennek az egyoldalúságtól nem mentes figyelemnek lehet a következménye a könyv két magyar vonatkozású tárgyi tévedése is. A népzeneire hivatkozó 19. századi romantikus szláv zeneszerzők (Glinka, Borodin, Rimszkij-Korszakov, Smetana, Chopin, Moniuszko) felsorolása után írja: „A magyar nemzeti zenében hasonló szerepet játszik később Bartók Béla (1881—1946!)” (261. o.) Bartók ízig-vérig 20. századi avantgard zenéje természetesen nem illik ebbe a sorba, hiszen ő egészen más módon ihletődött a népzeneből, mint ezek a jeles zeneszerzők. Sokkal inkább ide kívánczik Liszt és Erkel neve. Jóval kisebb pontatlanság, hogy a 332. oldalon a szerző által készített 40. kép alá a következő cím került: „Cseh együttes a nemzetközi folklor fesztivál idején. Zielona Góra, 1972”, holott az a gyulai Körös Táncegyüttest ábrázolja stilizált székely ruhában.

A művelődéstörténeti szempontokra épülő tanulmányok jó alapot vetnek a népi műveltség 1945 utáni és jelenlegi szerepéről, valamint jövőjéről írt résznek.

Lengyelország háború utáni művelődéspolitikája számos fontos régi követelést váltott valóra, olyanokat, amelyeket már a felvilágosodás, a romantika, a pozitívizmus, majd a századforduló neoromantikus folklorizmusa és a két világháború közötti regionalizmus fölvetett. Az osztálytársadalom megszűnésével eltűnt a kultúrák szembenálló osztályjellege, s ezzel lehetőség nyílt az alsóbb és a felsőbb társadalmi rétegek kultúrája közötti különbség kiegyenlítésére, valamint a népi műveltségnek az általános nemzeti kultúrába való beépülésére.

1945 után a népművészetek Lengyelországban reneszánszukat élik, s kilépve a hagyományos keretek közül, eljutnak a rádióba, a televízió képernyőjére, a sajtóba, a színházba, a kabaréba, a filmre. Gomba módra szaporodnak a népi együttesek. 1950 óta külön vállalat, a COPIA készíti részükre az eredetihez hasonló népviseleteket. Elterjedt a népi ünnepek felújítása, akár színpadra alkalmazva (például lakodalom), akár szervezett társas szórakozások formájában (betlehemezés, Heródesjárás, koledálás, Katalin- és András-napi szokások, kiszehajtás stb.). A Kultúraterjesztés Központi Intézete (Centralny Osrodek Metodyki Upowszechniania Kultury), a lengyel népművelési intézet feladatai közé tartozik a folklorfeldolgozások eredeti-

sege fölött örködni és az ezzel kapcsolatos kiadványokat megjelentetni. A népi kultúra valamilyen formájú megjelenésével szinte az egész társadalom kapcsolatban van. Egy 1965-ből származó adat szerint Lengyelországban akkor 1821 népi együttes működött. Ezek között hiteles zenét emlékezetből játszó parasztyüttesektől, az eredetit betanuló és színpadra vivő csoportokon keresztül az erősen stilizálókig mindenfajta megtalálható.

Kétségtelen, hogy ez a kép inkább a magyar népi kultúra 1950-es évekbeli reneszánszára emlékeztet, mint a maira. A viták ott sem hiányoztak. Például a színre vitt folklór kezdetétől fogva különböző nézetek keresztútjében állt. A viták eredményeképpen az együtteseket műsoruk eredetisége, illetőleg a stilizálás mértéke alapján a folklórfesztiválokon külön-külön kategóriákban szerepeltetik. Azonban mindenki egyetért abban, hogy ennek a sokakat érintő közművelődési formának létjogosultsága van, hiszen a hagyományos kultúrát legtöbbször már csak rajta keresztül ismerik meg. Része a művelődéspolitikának, sőt külföldi szereplések alkalmával politikai és gazdasági hatásai sem elhanyagolhatók.

Burszta könyve nem ad, vagy írása idején még nem adhatott számot a magyarországihoz hasonló differenciált néprajzi-közművelődési érdeklődésről. Hiányzik a nálunk elsősorban a városi fiatalságot jellemző aktív zenélő és táncoló forma. Ettől függetlenül ő is fölteszi azt a kérdést, ami minálunk is gyakran elhangzik épp a legfrissebb jelenségek kapcsán. Elképzelhető-e, hogy a népművészet ilyen mérvű és sokszínű virágzása csupán divatkérdés? S vajon milyen erők tartják életben a modern társadalomban? Burszta ezeket központi és leglényegesebb kérdéseknek tekinti. „Nem lehet — írja a 335. oldalán — többnyire az átmeneti és változó divattal Magyaránzi egy néhány évtizede létező, tartós, sőt erősödő jelenséget.” Úgy látja, hogy a népi kultúra korunkban társadalmi osztályszempontból már közömbös, csupán bizonyos múltbeli értékeknek a hordozója. Saját esztétikai értéke van, amit a társadalom magáénak vall, és nem akar megválni tőle. Ez a ragaszkodás azonban szelektív jellegű, ami igen fontos tényező. „Ismert igazság ugyanis, hogy amikor egy adott társadalom mereven ragaszkodik egész tradíciójához, akkor megcsontosodik és konzervatív lesz; vagy ellenkezőleg: teljesen szakít hagyományával — elpusztul és eltűnik a történelem színteréről.” (336. o.)

Burszta kultúrtörténeti és néprajzi gondolatmenetének csúcán, az egész értelmeképpen egy fogalom, egy szó, a „hagyomány” áll. A technikai civilizáció vonzásában élő korunk nem egyszer fölteszi a kérdést: Miért fordítunk annyi pénzt és energiát holt dolgok konzerválására? Hol ennek a kézzelfogható haszna? Mi a hagyomány egyáltalán? Főlöszleges, fejlődést fékező, vagy értékes, megtartandó dolog? Szakítani kell vele, vagy bizonyos elemei helyet találnak a modern civilizációban? — sorolja kérdéseit József Burszta. Felelete egyértelmű: hagyomány nélkül nincs kulturális fejlődés. A hagyomány tulajdonképpen a múlt összes szellemi és anyagi öröksége, amelyre az emberiség kulturális eredményei épülnek. A régi és az új együttélése sűrűlódásaival együtt mindig megvolt a történelem folyamán. A tradíció tehát tartós és folyamatos áramlat, tartalmában ugyan változik, de nem lehet tőle szabadulni, még ha radikálisan sürgetik, akkor sem. „A hagyomány az élet természetes része és szükséglete, mint a levegő vagy a táplálék... a közösség, a kölcsönös támasz és biztonság érzését adja.” (345. o.)

Burszta összegző gondolatait egy témához, a színpadra vitt népművészethez kapcsolva fejt ki. Miközben elképzeléseit vázolja, azt is hangsúlyozza, hogy az értékes hagyományoknak az általános nemzeti műveltség részévé való válása folyamatában már nem elegendő az eddig tapasztalt spontaneitás. Szélesebb körű elemzést, szintetizálást, bizonyos esetekben pedig elmélyült kutatást sürget.

Végül hadd idézzük egyik általánosító mondatát, amelyet hazai szemmel is összegzésnek érzünk: „...mindaz, amit itt lengyel viszonyok között bemutattunk — mutatis mutandis — bármelyik európai országra alkalmazható. A folklorizmus ugyanis ma átfogó — nemcsak európai, hanem világjelenség.” (307. o.)

GY. KÓSA FERENC